COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-3116611

Samenstelling/Productie
mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
drs. M. Jansen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
mw. M. Mohansingh
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
drs. J.L.R. Valk
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, december 1994

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING
J. Bookelman
augustus 1991

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
C. Scheffer
mei 1990/1994

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE
C. Scheffer
juli 1994

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN
C. Scheffer
juli 1994

E. INVENTARISATIE
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
C. Scheffer
1988/1994

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Bodemgesteldheid
   2.2. Afwatering

3. GRONDGEBRUIK
   3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik
   3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken
   4.4. Militaire infrastructuur
   4.5. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Valkenburg
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN

E. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Valkenburg ligt binnen de regio West-Rijnland in het noordwesten van de provincie Zuid-Holland. In het noorden grenst ze aan de gemeente Rijnsburg, in het oosten aan Oegstgeest, in het zuidoosten aan Leiden, in het zuiden aan Wassenaar en in het westen aan Katwijk. De noordoostelijke grens (die met de gemeenten Rijnsburg en Oegstgeest) is natuurlijk van aard en verloopt in de rivier de Oude Rijn. De overige gemeentegrenzen zijn historisch-juridisch bepaald. In 1966 deed zich in het zuidoosten van de gemeente een grenswijziging voor. Het noordelijke deel van de Ommedijkse polder, welke voorheen tot de gemeente Voorschoten behoorde, werd toen bij Valkenburg getrokken.

De gemeente Valkenburg heeft een oppervlakte van 5,58 km² land en 0,23 km² binnenwater. Op 1 januari 1991 telde de gemeente 3.230 inwoners. Daarmee kwam de bevolkingsdichtheid op 580 inwoners per km² landoppervlak. De gemeente heeft één kern, het gelijknamige dorp Valkenburg.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodemgesteldheid

Valkenburg maakt deel uit van het rivierenlandschap ten zuiden van de Oude Rijn. Dit rivierenlandschap heeft als het ware een bres geslagen in het strandwallenlandschap: de hoofdrichting van de rivier staat loodrecht op de hoofdrichting van de strandwallen. De strandwallen zijn holocene afzettingen die onder invloed van de zee evenwijdig aan de huidige kustlijn werden gevormd. De meest oostelijke strandwal is de oudste. Hierop liggen van noord naar zuid Hillegom, Lisse, Sassenheim, Oegstgeest, Voorschoten, Leidschendam en Voorburg. Op de jongste strandwallen liggen onder meer Wassenaar, Voorhout, Noordwijk-Binnen en Noordwijkerhout. Tussen de strandwallen heeft zich in de dalen (strandvlakten) veen gevormd. Ter hoogte van de lijn Katwijk-Leiden wordt het strandwallenlandschap doorbroken door de voormalige delta van de Oude Rijn. Tijdens de late Middeleeuwen (1200-1500) is de zee het mondingsgebied van de Oude Rijn ver-scheidene malen binnengedrongen. Het rivierkleilandschap is ter plaatse gedeeltelijk opgeruimd en vervangen door jonge zeeklei. Deze bodemsoort treffen we ook aan in de gemeente Valkenburg. In het zuiden en westen van de gemeente rust de jonge zeeklei op veen. Langs de Oude Rijn zijn zandige oeverwallen gevormd. Binnen de gemeente varieert de hoogte van de oeverwal van 0 tot 0,3 meter +NAP. Het overige gemeentelijk gebied ligt lager, gemiddeld zo'n 0,2 meter -NAP. In het zuiden, in de Ommedijkse polder, ligt het land zelfs 0,7 meter -NAP.

2.2. Afwatering

De gemeente Valkenburg valt onder het hoogheemraadschap Rijnland en watert af op de Oude Rijn. In 1938 kwam in de polders De Broek en de Oostpolder het vliegveld te liggen. Door een grenswijziging werd in 1966 het noordelijke deel van de Ommedijkse polder (voorheen behorend tot de gemeente Voorschoten) aan de gemeente Valkenburg toegevoegd.

De Ommedijkse polder, welke thans voor het noordelijk deel tot de gemeente Valkenburg en voor het zuidelijke deel tot Wassenaar behoort, wordt van het zuidwesten naar het noordoosten in twee ongeveer even brede stukken verdeeld door de Korte Watering. Deze Watering behoort tot de Wassenaarse boezem en mondt door een sluis in de Hooge Rijndijk uit in de Oude Rijn. In 1946 werd op Wassenaars grondgebied een Amerikaanse windmolen geplaatst aan de Wassenaarse Watering. Deze verving een dieselmotor. Momenteel wordt de polder bemalen door een elektromotor met centrifugaalpomp.

Ten noordwesten van de Ommedijkse polder lagen gronden, genaamd De Broek. Deze gronden werden in 1872 ingepolderd. De bemaling had plaats door een staartmolentje aan de Broeksloot. Deze sloot verbond de Grote Watering met de Kas Watering. In de Oostpolder, ten zuiden van De Broek stond aan de Lijnsloot de Oostmolen. De grens tussen Wassenaar en Valkenburg liep door de molen, maar het molenaarshuis stond op Valkenburgs grondgebied.

In de jaren 1938-1939 begon men met de aanleg van het marinevliegveld en moest de molen voorgoed verdwijnen. Het vliegveld (289 ha) kwam namelijk te liggen in De Broek en de Oostpolder. De afwatering vindt plaats door middel van een gemaal met elektromotor en een centrifugaalpomp met dieselmotor.

3. GRONDGEBRUIK

3.1. Ontginning en agrarisch grondgebruik

De eerste systematische ontginningen binnen de grenzen van de gemeente Valkenburg vonden plaats tussen de 7e en de 11e eeuw. Deze oudste ontginningen op de hogere gronden langs de Oude Rijn vormden een soort eilandengroep te midden van een uitgestrekte wildernis. Ze vonden plaats binnen een feodaal-maatschappelijke organisatie. De landheer gaf gebieden aan edelen in leen uit. Deze gebieden worden hoven of curtes genoemd. Zij bestonden uit een stuk grond met een hoofdboerderij en een aantal bijbehorende pachtboerderijen, waarop horigen werkten. De ontginningen werden opgezet als blokverkavelingen.

Omstreeks 1850 was zo'n 30 tot 40 procent van het cultuurland in gebruik voor akker- en tuinbouw. Naast granen (tarwe, haver, zomergerst) werden aardappelen en kool (met name bloemkool) verbouwd. Deze vorm van landbouw werd op de vruchtbare oeverwallen bedreven. De lager gelegen gronden waren voornamelijk in gebruik als grasland. Veel boeren hielden zich bezig met de zuivelbereiding. De veestapel bestond naast melkkoeien, voornamelijk uit schapen en hoenders. Ook waren enkele lager gelegen percelen bestemd voor de produktie van hakhout.

Vanaf de eeuwwisseling werd er op de vruchtbare gronden langs de Oude Rijn naast grove tuinbouw ook in toenemende mate bloementeelt aangetroffen. De toenemende vraag naar bloembollen leidde ertoe dat de akkerbouw steeds meer terrein verloor aan de tuinbouw. Het oppervlak cultuurland dat door de bollenteelt in beslag werd genomen steeg in de eerste helft van de 20e eeuw aanzienlijk. Dit was mogelijk dankzij de verbetering van het afwateringssysteem van Rijnland, waardoor een constant boezempeil (en dus grondwaterpeil) werd verkregen. De graslanden waren grotendeels in gebruik voor de rundveehouderij. Eind jaren 30 nam het oppervlak grasland echter aanzienlijk af met de bouw van vliegveld Valkenburg.

De bloem- en bollenteelt heeft een stormachtige ontwikkeling doorgemaakt en speelt hier tegenwoordig een overheersende rol. Veel tuinders zijn van de groenten overgestapt op bloembollen. De tuinbouw wordt grotendeels in kassen bedreven. Het aantal kassen in de omgeving is na de Tweede Wereldoorlog sterk toegenomen, met name in de verkavelingsgebieden De Woerd en het Duijfrak in het oosten van de gemeente.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

Naast de landbouw boden halverwege de 19e eeuw verschillende steenfabrieken, kalkovens en pannenbakkerijen aan verscheidene arbeiders een bestaan (zie hoofdstuk 5). Als grondstof voor deze nijverheid werd klei uit de omgeving gebruikt. Toen men in Valkenburg min of meer was "uitgekleid", werd lange tijd klei met schepen aangevoerd.

Na 1945 is in het zuidoosten van de gemeente ten gevolge van zandwinning een tweetal plassen ontstaan. De plassen hebben tegenwoordig vooral een recreatieve functie. Het zand werd gebruikt bij de woningbouw en wegenaanleg. De bebouwing heeft zich met name in

noordoostelijke richting uitgebreid tot aan de grens met de gemeente Katwijk. Een sterke uitbreiding van de bebouwing heeft echter niet plaats gevonden. Dat was ook vrijwel onmogelijk daar Valkenburg als het ware ingeklemd zit tussen het vliegveld en de Oude Rijn.

3.3. Visuele karakteristiek

Een groot deel van het gemeentelijk grondgebied wordt in het zuiden ingenomen door het marinevliegveld. In het noorden en noordoosten wordt de ruimte begrensd door de bebouwing van het dorp Valkenburg en aangrenzende tuinbouw. In zuidoostelijke richting wordt het beeld bepaald door de twee plassen, met vlak daarachter Rijksweg A44 ('s-Gravenhage-Amsterdam), die net buiten de gemeente valt.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

De oudste landwegen (handelsroutes) bevinden zich op de strandwallen en oeverwallen. De Hoofdstraat in Valkenburg (welke in het noordwesten overgaat in de Katwijkerweg, en in het zuidoosten in de Voorschoterweg) is zo'n landweg. Vanuit Valkenburg kon men via deze weg gemakkelijk Katwijk en Leiden bereiken. Aan het begin van het dorp splitst deze weg zich in Hoofdstraat en Middelweg. Deze kwamen aan het eind van het dorp weer samen. In 1850 was de Hoofdstraat, met uitzondering van het gedeelte door het dorp reeds bestraat. De overige wegen, veelal zijwegen van de Hoofdstraat (Broekweg, Torenvlietlaan, Zonneveldslaan en Achterweg) waren nog niet van een bestrating voorzien. Vanuit het dorp konden voetgangers met een veer over de Oude Rijn worden gezet. Aan de overzijde van de rivier liep een weg tussen Rijnsburg en Leiden.

Rond 1900 had ook de dorpskern een verharde straatweg. De Broekweg, Torenvlietlaan en voor een groot deel de Achterweg hadden toen een grindverharding. Op de Voorschoterweg stond een tolhek. Tot 1939 moest men voor het gebruik van deze particuliere weg betalen. Toen werd de tol afgekocht en werd het hek verbrand.

Omstreeks 1940 zijn vrijwel alle wegen binnen de gemeente van een wegverharding voorzien. Enkele wegen (onder andere Broekweg, Achterweg) reiken tot aan het inmiddels aangelegde vliegveld. De bescheiden naoorlogse dorpsuitbreiding van Valkenburg ging gepaard met de uitleg van het lokale stratenpatroon.

4.2. Wateren

De gemeente Valkenburg wordt in het noordoosten begrensd door de Oude Rijn. Vroeger was deze rivier een voorname tak van de Rijn die bij Katwijk in de Noordzee uitmondde. Vanouds was deze rivier belangrijk als transportader. Het gedeelte van de Rijn tussen Utrecht en Katwijk werd reeds vóór 1300 Oude Rijn genoemd. De uitmonding bij Katwijk is in de loop van de tijd verzand. De nu bestaande uitwatering van de rivier, Uitwateringskanaal geheten, is in de jaren 1804-1807 gegraven.

4.3. Dijken

Binnen de gemeente ligt één rivierwaterkerende dijk, de Hoge Rijndijk. Deze volgt grotendeels de loop van de Oude Rijn. De dijk is niet meer duidelijk als zodanig te herkennen in het landschap. De Hoofdstraat loopt over deze dijk, welke dan ook een belangrijke functie als wegverbinding heeft.

4.4. Militaire infrastructuur

In de jaren 1938-1939 begon men met de aanleg van het marinevliegveld in het zuidwesten van de gemeente. Tijdens de oorlog werd het vliegveld zwaar gebombardeerd. Enkele

bunkers uit de Tweede Wereldoorlog zijn nog aanwezig. Met de naoorlogse uitbreiding heeft het vliegveld de gemeentegrenzen overschreden.

4.5. Nutsvoorzieningen

Gas werd vanaf 1912 aan Valkenburg geleverd door het in 1907 opgerichte elektriciteitsbedrijf te Leiden. Vanaf 1921 leverde het zelfde bedrijf ook stroom. Voor water was men eveneens op Leiden aangewezen. Tussen 1920 en 1925 werd de waterleiding in gebruik genomen. De wateraanvoer werd verzorgd door de NV Leidsche Duinwater Maatschappij, opgericht in 1878.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Valkenburg bestaat uit één kern, het gelijknamige dorp Valkenburg (zie ook de bebouwingskarakteristiek). Het dorp is ontstaan in de Karolingische tijd (9e eeuw), toen de hogere gronden (oeverwallen) langs de (Oude) Rijn werden ontgonnen.

Omstreeks 1500 waren hier niet meer dan zo'n vijftig personen gevestigd. In de loop van de volgende drie eeuwen nam dat aantal geleidelijk toe. Vanaf 1828 zijn meer nauwkeurige gegevens bekend over de bevolkingsontwikkeling binnen de gemeente. Deze zijn verwerkt in tabel 1.

Tabel 1: Bevolkingsontwikkeling van de gemeente Valkenburg in de periode

1828-1990.

jaartal	aantal inwoners
1828	480
1847	550
1860	472
1870	465
1880	469
1890	574
1900	670
1910	693

jaartal	aantal inwoners
1920	729
1930	963
1940	1.087
1950	1.308
1960	1.836
1970	2.749
1980	2.861
1990	3.220

Uit de tabel blijkt dat het aantal inwoners tot 1890 schommelde rond de 500. In de periode 1890-1940 nam de bevolking geleidelijk aan toe. Pas na de Tweede Wereldoorlog komt de bevolkingsgroei enigszins in een versnelling, met als hoogtepunt de jaren 60. Dit laatste is overigens het normale beeld voor de Nederlandse situatie (2e geboortegolf).

5.2. Valkenburg

Het dorp is ontstaan op een oeverwal langs de Oude Rijn, toen in de Karolingische tijd de hogere gronden langs de rivier werden ontgonnen. De kerk werd reeds in 866 vermeld en was gebouwd op een terp. Vóórdat hier sprake was van continue bewoning zou hier een burcht hebben gelegen. Zeker is dat Valkenburg een Romeinse nederzetting is geweest. (De ligging en vorm van het castellum zijn aangegeven in de straten van het dorp door middel van gele klinkers).

In 1514 bestond het dorp uit circa vijftien huizen. De bewoners vonden een bestaan in de landbouw. Tot 1615 waren de heerlijkheden Valkenburg en de beide Katwijken verenigd, daarna werd Valkenburg een zelfstandig gebied. Sedert enige eeuwen werd op het Marktveld jaarlijks een paardenmarkt gehouden. In 1632 telde Valkenburg 67 huizen. De kerk brandde in 1665 af na een blikseminslag. In 1732 bedroeg het aantal huizen 59. Tevens waren er zes steenbakkerijen en kalkovens. De inwoners leefden van het werk in deze fabrieken en van de landbouw.

Rond het midden van de 19e eeuw waren er tachtig huizen en een school in Valkenburg. De kerk was in 1844 hersteld. De bevolking vond nog steeds een bestaan in de landbouw (zie hoofdstuk 3) en verder in diverse fabrieken (twee pannen- en tegelfabrieken, een tegelfabriek, een steenbakkerij en twee kalkbranderijen). Deze fabrieken lagen langs de Oude Rijn ten noordwesten van de dorpsbebouwing. In 1895 werden een schelpkalkfabriek en kalkovens langs de Katwijkerweg gebouwd. De aan- en afvoer van het materiaal gebeurde per schip. De dorpsbebouwing vormde een soort van cluster rond de Middenweg en Hoofdstraat. In 1897 werd ten oosten van de dorpskern aan 't Boonrak het huidige gemeentehuis gebouwd.

Tot 1940 vond er nauwelijks uitbreiding van de bebouwing plaats. De bebouwing verdichtte en breidde zich voornamelijk uit langs de Hoofdstraat en de in het verlengde hiervan liggende Voorschoterweg en Katwijkerweg. De hieraan parallel liggende Achterweg en de Torenvlietslaan, die beide straten met elkaar verbindt. In 1905 werd een nieuw veerhuis gebouwd. In 1922 kwam vlakbij het veerhuis een muziektent te staan. Voordien stond er één bij de kerk. De gemeente liet om veiligheidsredenen in 1929 de houten kerktoren afbreken en een nieuwe hoge ijzeren toren plaatsen. De kalkovens waren inmiddels afgebroken en een betoncentrale had hun plaats ingenomen.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden de kerk en enige omliggende huizen verwoest. De pannenfabriek werd door de Duitsers afgebroken. De hoeve Torenvliet aan het eind van de Achterweg deed in 1940 dienst als noodhospitaal. De naam van de verdwenen hoeve vinden we terug in "Torenvlietlaan".

Na de Tweede Wereldoorlog breidde de bebouwing zich noordwestwaarts uit tot aan de gemeentegrens met Katwijk. Ook het vliegveld heeft zich na de oorlog uitgebreid, zowel noordoostwaarts in de richting van het dorp, als zuidwestwaarts de gemeente Wassenaar in.

5.3. Verspreide bebouwing

Binnen de gemeentegrenzen is en was buiten de nederzetting nauwelijks sprake van verspreide bebouwing. De Zonneveldslaan en de Torenvlietlaan herinneren nog aan de gelijknamige hoeven die buiten het dorp stonden. De aanleg van vliegveld Valkenburg ging gepaard met de daarbij behorende gebouwen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden*, (13 delen + suppl. Gorinchem, 1839-1851).

- *Atlas van historische vestingwerken in Nederland deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland.* (Eerste aflevering: Zuidholland. z.p., 1970).

- Beekman. A.A., *De wateren van Nederland aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven*, ('s-Gravenhage, 1948).

- *Een beeld van het zuid-hollandse landschap. Een landschaps-onderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland.* (Verschenen zijn 6 delen. Z.p.1981-1988).

- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart* ('s-Gravenhage, 1967).

- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari 1950.* ('s-Gravenhage, 1950-heden).

- *De bodem van Nederland. Toelichting bij de bodemkaart van Nederland schaal 1:200.000 samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering.* (Wageningen, 1965).

- *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de bodemkaart van Nederland schaal 1:200.000.* (Wageningen, 1966).

- Buisman, J., *Zuid-Holland vanuit de lucht.* (Baarn, 1978).

- Craandijk, J., *Wandelingen door Nederland; Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes. Verschillende delen, verschillende jaren.* (Haarlem, ± 1880-1900).

- Don, P., *Kunstreisboek Zuid-Holland.* (Weesp, 8e dr. 1985).

- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938; Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de centrale commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening*, (Den Haag, 1938).

- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940.* (proefschrift, TH Delft, 19840).

- *Enqueste ende informacie [...] over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in de jaere MCCCCXCIIII.* (bew. R. Fruin). (Leiden, 1876).

- *Foto-atlas Zuid-Holland.* (Den Ilp/Emmen, 1990).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.j. z.p.].

- *Historische Atlas van Zuid-Holland. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000.* (Landsmeer, 1989).

- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland - Enige opstellen over de geschiedenis.* ('s-Gravenhage, 1976).

- *Informacie upt stuck der verpondinghe [...] van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant [...] gedaan in den jaere MDXIV.* (bew. R. Fruin). (Leiden, 1866).

- Kley, J. van der (red.), *Vaarwegen in Nederland; Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).

- Kroon, A.W., *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland; Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, z.j., 1862).

- *Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd deel II; Alfabetische volgorde van de betrokken gemeenten.* (copie, z.p., 1968).

- *De molens van Zuid-Holland.* (Den Haag, 1980).

- Mulder, H. (red.), *Handboek van de geografie van Nederland;* (6 delen. Zwolle, 1949-1959).

- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938. Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen. Arnhem, 1948).

- Postma, C. (bew.), *Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland.* (5 delen.'s-Gravenhage 1963).

- *Provinciaal Verslag. Verslagen gedaan door de gedeputeerde staten aan de staten der provincie Zuid-Holland over de jaren 1850-1940.*

- *Register van beschermde monumenten.* (Zeist 1989).

- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947.* (Leeuwarden 1950).

- Steegh, A., *Monumenten Atlas van Nederland: 1100 Historische Nederzettingen in Kaart*; (2e dr. Zutphen, 1985).

- Straalen, B. van, en B. van Oyen (red.), *Holland rond 1840. Aspecten van het dagelijks leven op het Hollandse platteland*, (Velsen/Den Haag, 1990).

- Teixeira de Mattos, L.F., *De waterkeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland*, (16 delen, 's-Gravenhage, 1906-1961).

- *Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941]. samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij, z.j..*

- Vermooten, M. en Smit, T., *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations, Noord- en Zuid-Holland en Flevoland.* (Hapert, 1989).

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th., *Bibliografie van de historische geografie.* (Wageningen, 1989).

- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in den provincie Zuid-Holland*. ('s-Gravenhage, 1915).

- Witkamp, P.H., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.* (Tiel, 1877).

- Witkamp, P.H. en Sipman. M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland; Nieuwe uitgaaf.* (Arnhem/Nijmegen, 1895).

Regionaal/lokaal:

- *Valkenburg in oude ansichten, deel 1,* Zaltbommel.

- *Valkenburg in oude ansichten, deel 2,* Zaltbommel.

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- *Topografische en Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000, Bladnr. 30.* (Leiden (1850)

- *Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland.* Door J. Kuyper, Leeuwarden. Herdruk 1971, (Groningen, 1869).

- *Chromo-topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000,*
  Bladnr. 401, Katwijk, uitgave 1912
  Bladnr. 402, Warmond, uitgave 1912
  Bladnr. 421, Wassenaar, uitgave 1914
  Bladnr. 422, Leiden, uitgave 1913

- *Topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000,*
  Bladnr. 30E (uitgave 1946)
  Bladnr. 30F (uitgave 1946)
  Bladnr. 30E (uitgave 1989)

Figuur 1a.

Gemeente Valkenburg

schaal 1 : 300.000

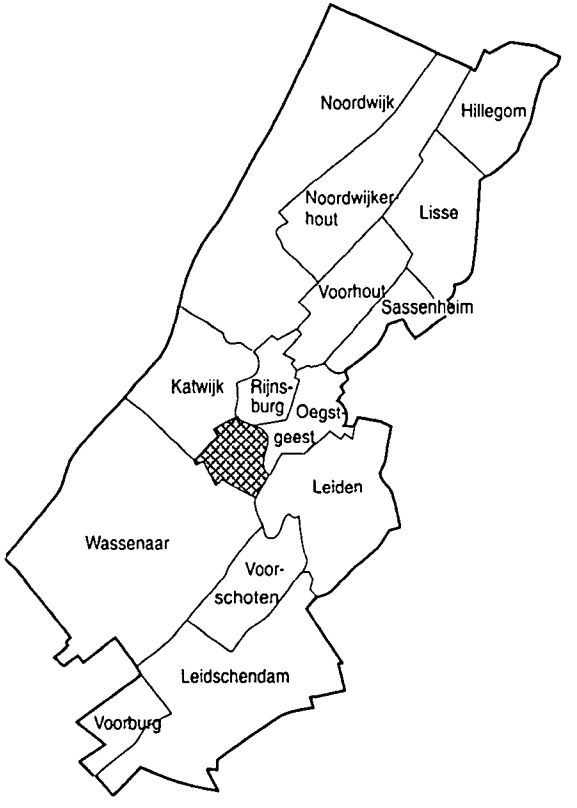

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 94.1076/3

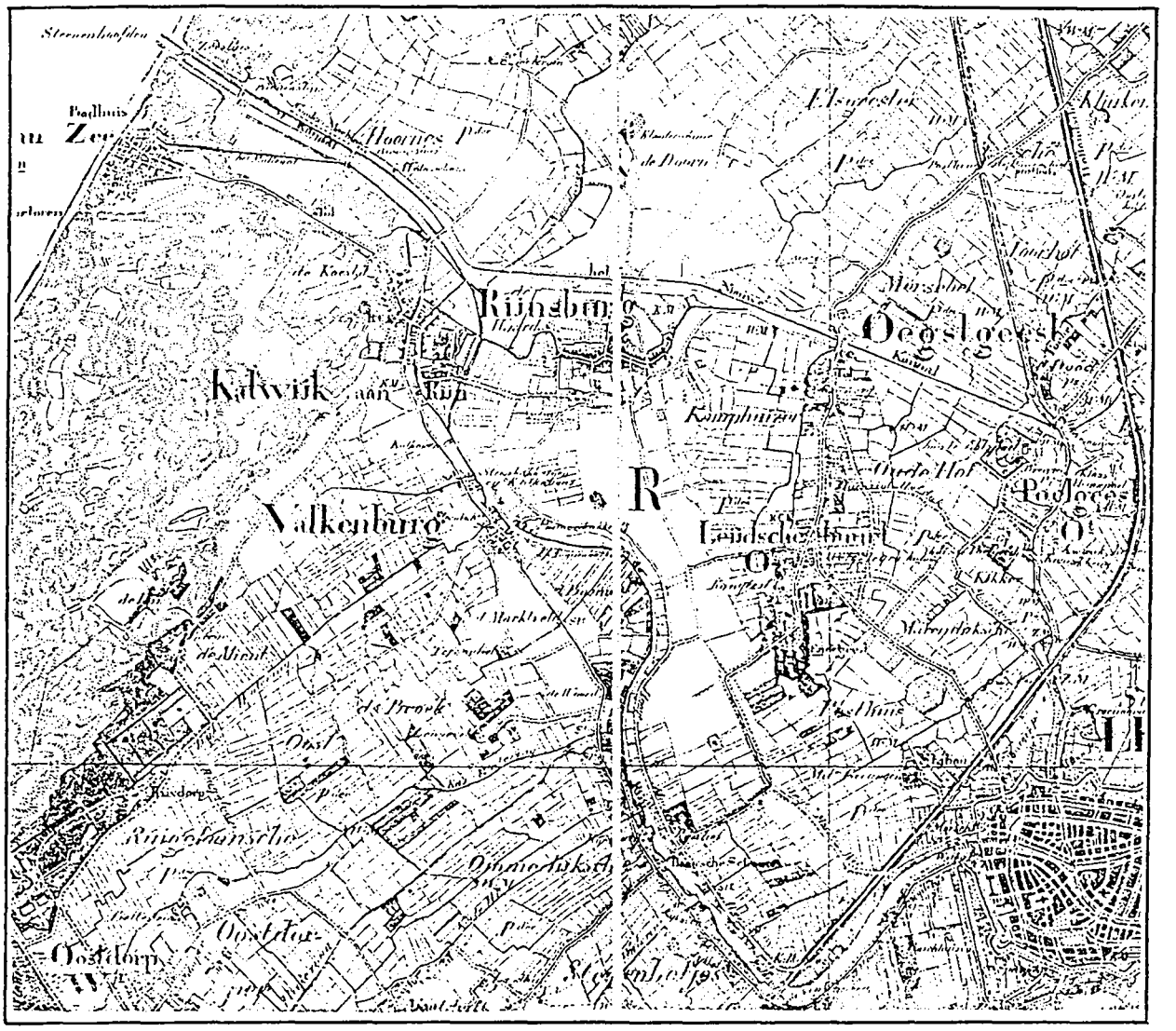

Figuur 2. Uitsnede topografische kaart, schaal 1:50 000, bladnr. 30 (1850).

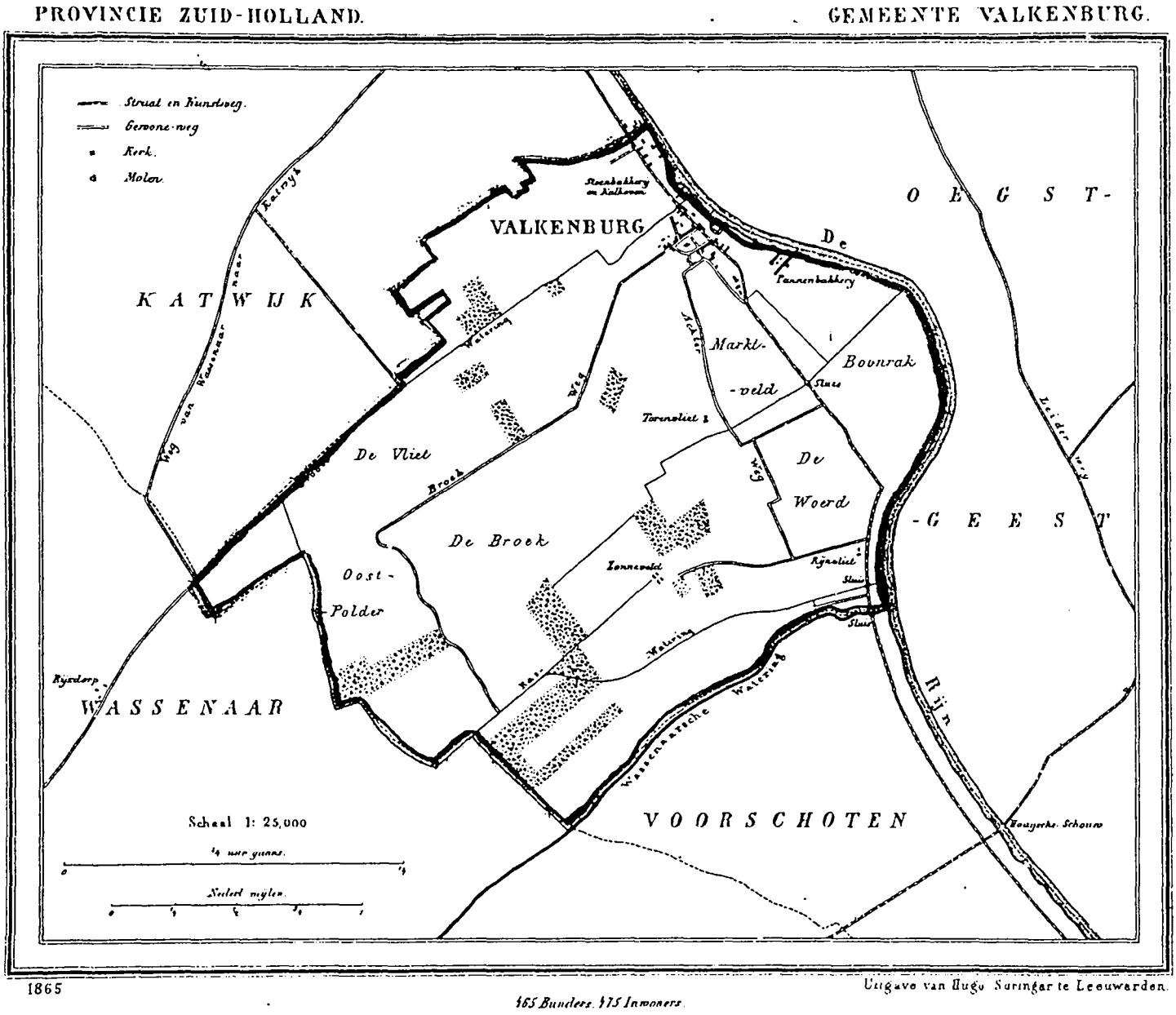

Figuur 3. Valkenburg in 1865. Uit de gemeente-atlas van J.Kuyper.

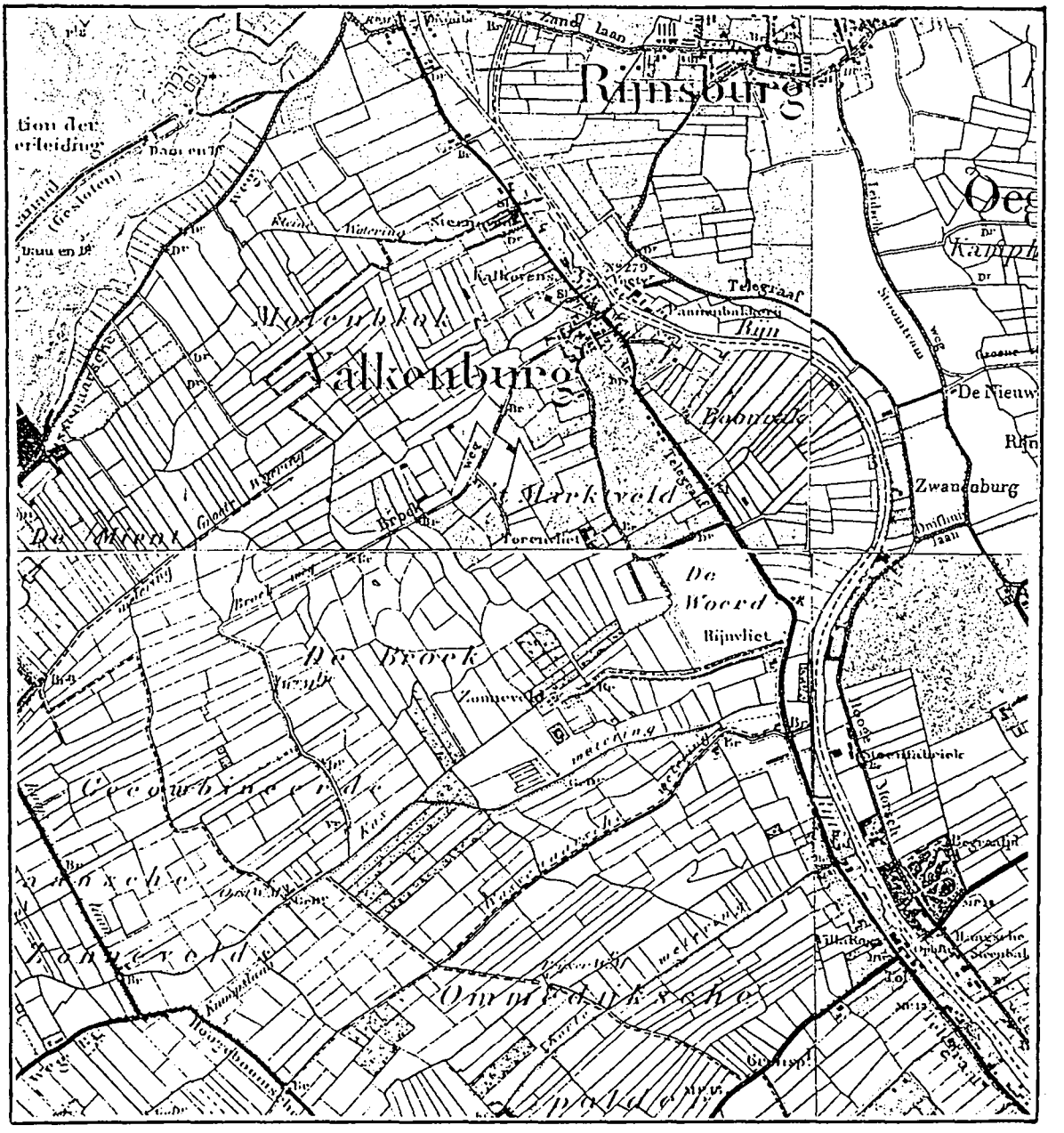

Figuur 4. Uitsnede topografische kaart, schaal 1:25 000, bladnrs. 401, 402, 421 en 422 (1912).

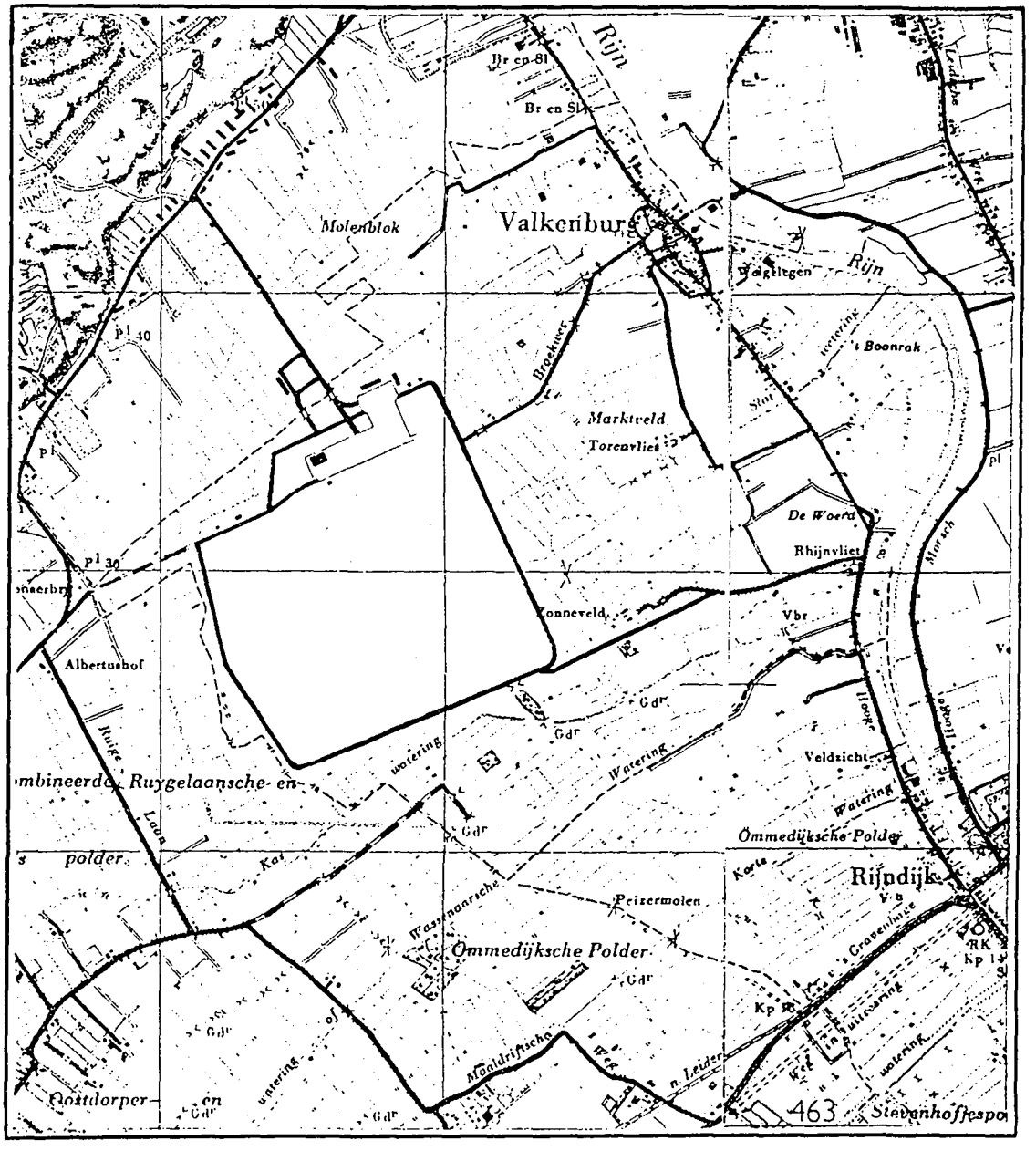

Figuur 5. Uitsnede topografische kaart, schaal 1: 25 000, bladnrs. 30 E en 30 F (1939,1946).

Figuur 6. Uitsnede topografische kaart, schaal 1: 25 000, bladnr. 30 (1989).

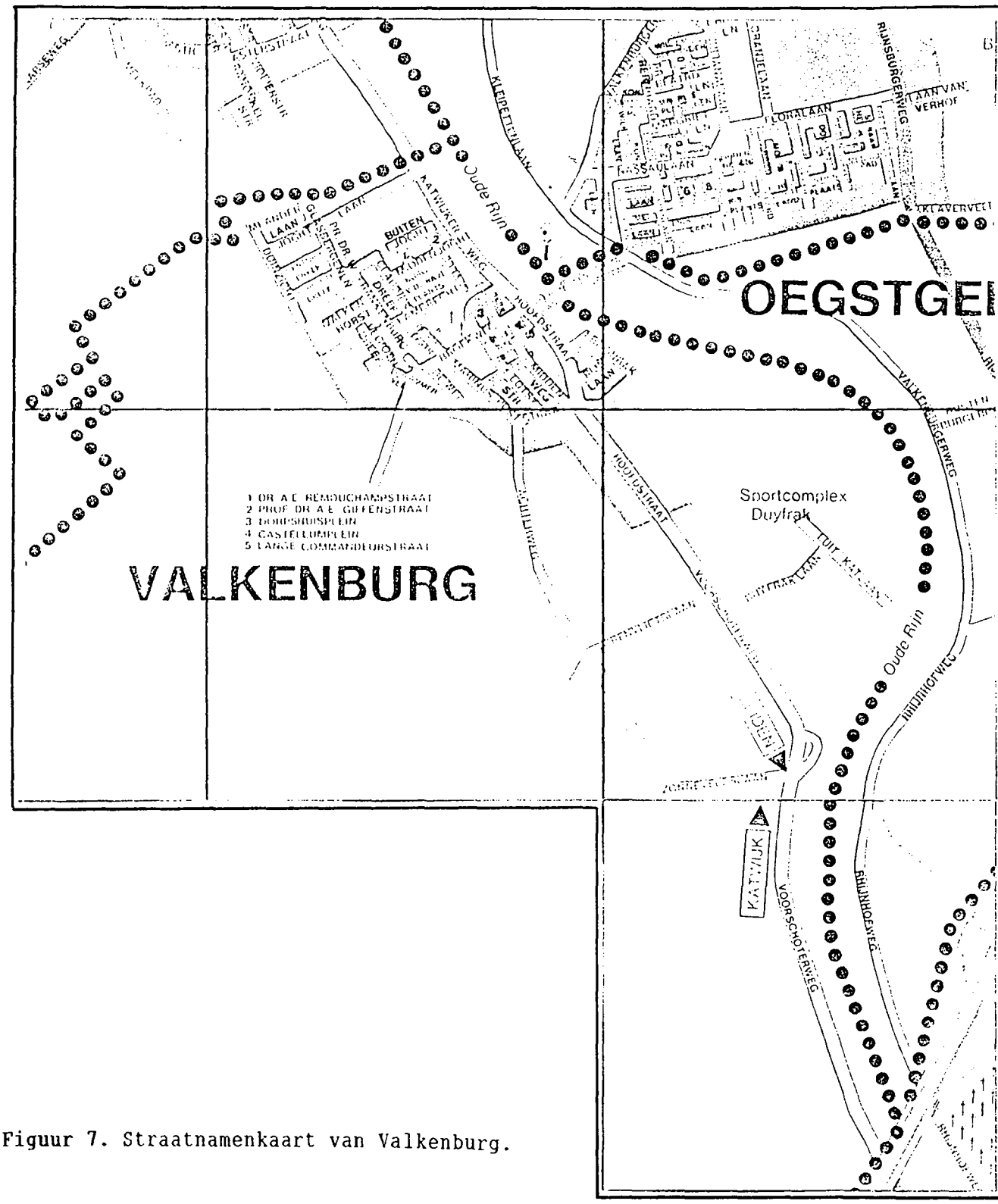

Figuur 7. Straatnamenkaart van Valkenburg.

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90.102/14

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

Provincie Zuid-Holland kartografie DWM/DRG 90 102/14

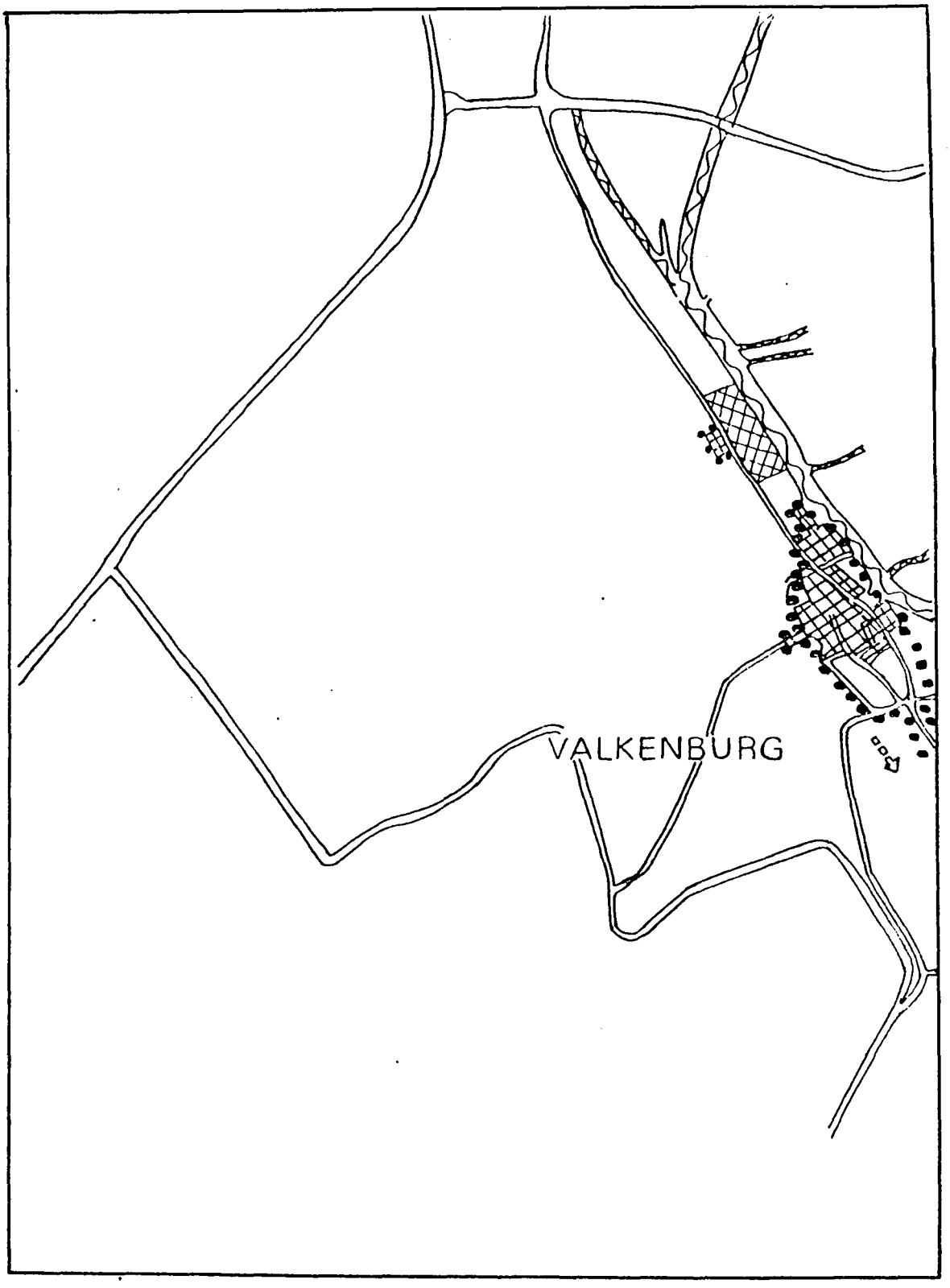

Figuur 8a. Funktioneel-ruimtelijke ontwikkeling van Valkenburg hoofdlijnen, periode 1850-1945.

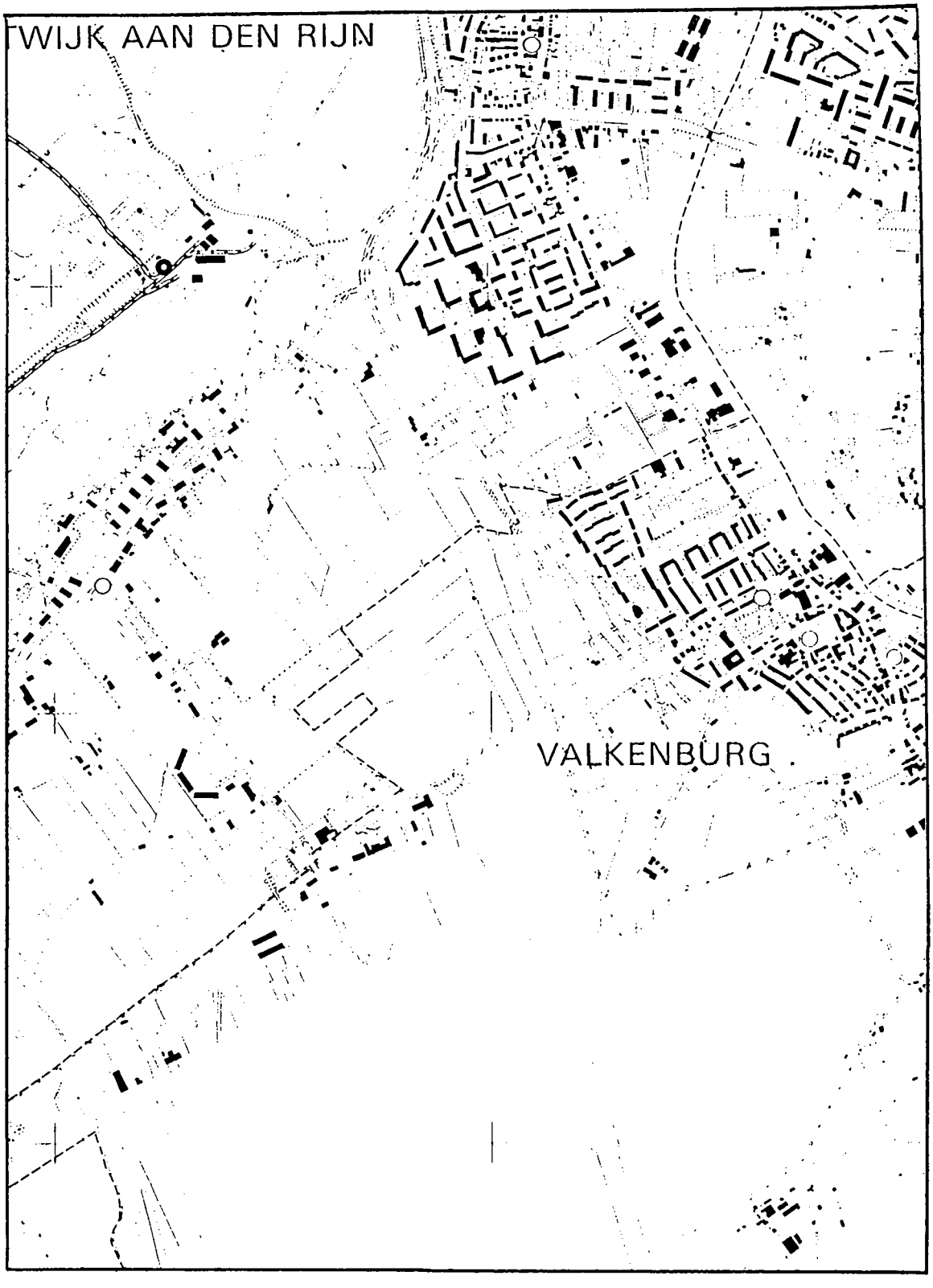

Figuur 8b. Valkenburg anno 1989 (ter vergelijking).

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE VALKENBURG

Inleiding

Valkenburg is een wegdorp, gelegen aan de weg tussen Katwijk en Leiden die evenwijdig loopt met de rivier de Oude Rijn. Al in de Romeinse tijd was hier een castellum (zie bestrating Castellumplein en omgeving). De bebouwing ontwikkelde zich langs de Hoofdstraat, de evenwijdig lopende Middenweg en de haaks gelegen Broekweg. Van belang voor de geschiedenis van Valkenburg is de aanwezigheid van het Marinevliegkamp van dezelfde naam. Op 10 mei 1940 werd dit vliegkamp gebombardeerd, waarbij tevens een groot deel van het dorp verdween.

Dorpsbebouwing

Al tijdens de Tweede Wereldoorlog is men begonnen met de wederopbouw van Valkenburg. In 1941 werden woningen gebouwd aan de Broekweg en aan de Burg. Lotsystraat-Marinus Poststraat. Uit 1944-1946 dateert een complexje aan de Kruisweg.

Bijzondere bebouwing

Van de weinige bebouwing die gespaard bleef zijn vermeldenswaardig het voormalige raadhuis aan de Hoofdstraat (circa 1900 van architect Jesse) en het huidige raadhuis aan 't Boonrak (1895).

Park- en groenaanleg

In de kern van het dorp bevindt zich een kleine militaire begraafplaats voor de slachtoffers van het bombardement van mei 1940.

Verdedigingswerken

Omstreeks 1942 is de vliegkampbasis Valkenburg in opdracht van de Duitser herbouwd. Langs de Katwijkseweg en de haaks daarop uitkomende hoofdweg naar het vliegveld bevindt zich een uitgebreid complex kazernes, dienstgebouwen, alsmede een kapel. Rondom het kampterrein zijn nog enkele, deels in slechte staat verkerende bunkers bewaard gebleven. Tevens zijn als onderdeel van de "Atlantikwall" op de gemeentegrens met Wassenaar restanten van een tankgracht intact.

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

Stedebouwkundige typologie

Van de gemeente Valkenburg is geen stedebouwkundige typologie gemaakt, omdat er in de periode 1800-1945 alleen verdichting en uitbreiding van de kernen langs de reeds aanwezige structuur heeft plaatsgevonden.

D. GEBIEDEN MET BIJZONDERE WAARDEN IN VALKENBURG

1. Marine Vliegkamp Valkenburg

Criteria	Gebieden 1
I. Intrinsieke stedebouwkundige kwaliteit, zoals:	
1. kwaliteit van het ruimtelijke concept;	
2. betekenis vanwege de verkaveling/inrichting/voorzieningen;	+
3. betekenis vanwege architectonische/architectuurhistorische kwaliteiten;	+
4. betekenis vanwege specifieke vorm voor specifieke functionele ontwikkeling (bv. havengebied, city-ontwikkeling, sportpark).	
II Bijzondere historische betekenis, zoals:	
1. structuur, bestemming of verschijningsvorm, verbonden met en duidelijke uitdrukking gevend aan een specifieke politieke, culturele, geestelijke, sociale, economische of algemeen historische ontwikkeling;	++
2. betekenis voor de geschiedenis van de ruimtelijke ordening en voor de ontwikkeling van het stedebouwkundig denken;	
3. betekenis vanwege de innovatieve waarde of pioniersfunctie (type, motief, datering).	
III Stedebouwkundige betekenis in ruimere omgeving, zoals:	
1. betekenis als onderdeel van een groter geheel;	+
2. betekenis vanwege ruimtelijke relaties met de omgeving;	+
3. betekenis vanwege markering van het stadsbeeld, als ruimtelijke of functionele dominant in een groter geheel of als representant van een groter geheel.	+
IV Gaafheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten)	+
V Zeldzaamheid (van de in I t/m III genoemde kwaliteiten).	+

Toelichting

1. Marine Vliegkamp Valkenburg

Als deel van de kustverdedigingslinie, de zgn. Atlantikwall, tegen Engeland is door de Duiters in de periode 1940-'45 een groot aantal bunkercomplexen gebouwd in de duinen. In het bijzonder op het grondgebied van Wassenaar en Katwijk zijn hiervan verschillende elementen bewaard gebleven. Zo bevinden zich op de Klip en bij de Wassenaarse Slag bunkercomplexen van regimentsposten. In Groot en Klein Berkheide en de Ruijgelaanse- en Zonneveldsepolder liggen tankgrachten, versperringen en geschutskoepels. Onderdeel van het gebied is het op grotendeels op Katwijks en Valkenburgs grondgebied gelegen militaire vliegveld.

Kort voor de Tweede Wereld Oorlog is in Nederland rond de regio Den Haag begonnen met de bouw van een aantal vliegvelden. In 1937 is met de aanleg begonnen van Vliegveld Valkenburg. Het eigenlijke vliegveld lag in de Ruijgelaanse- en Zonneveldspolder op Valkenburgs grondgebied tussen de Wassenaarse Watering en de Wassenaarse weg. Aan de noordzijde wordt het gebied begrensd door de Broekweg en aan de zuidzijde door de tankgrachten, die deels op Wassenaars grondgebied liggen. In de na-oorlogse periode is het vliegveld uitgebreid tot op Wassenaars grondgebied. De meeste bebouwing ligt op Katwijks grondgebied.

Tijdens de Tweede Wereld Oorlog is Vliegveld Valkenburg zwaar gebomdardeerd en in gebruik genomen door de Duitsers. Aan de zuidzijden werden tankgrachten gegraven. Omstreeks 1942 lieten ze aan weerszijden van de Katwijkse weg omvangrijk complex met kazernes, dienstgebouwen, alsmede een kapel bouwen. De verschillende gebouwen, die grenzen aan de duinen en bevinden zich merendeels parallel of haaks op de weg. Schuin tegen over de 1e Mientweg ligt een rechthoekig plantsoen met een waterpartij en gedenkteken. Aan een komvormig gedeelte van de 1e Mientweg liggen eveneens verschillende dienstgebouwen. Karakteristiek voor de oorlogs-architectuur is ondermeer de soberde uitvoering en de toepassing van steunberen bij de kapel. Verspreid over het terrein liggen nog verschillende bunkers.

Het vliegveld en verschillende militaire elementen en structuren van het Marine Vliegkamp Valkenburg is van belang omdat het grote militair historische waarde heeft en een zeldzaam en vrij gaaf voorbeeld is van in opdracht van de Duitse bezetters tot stand gekomen architectuur. Het vormt een miliatair strategisch belangrijk gebied in de verdedingslinie van zowel de Duitsers als de Nederlanders uit het tweede kwart van de 20ste eeuw.
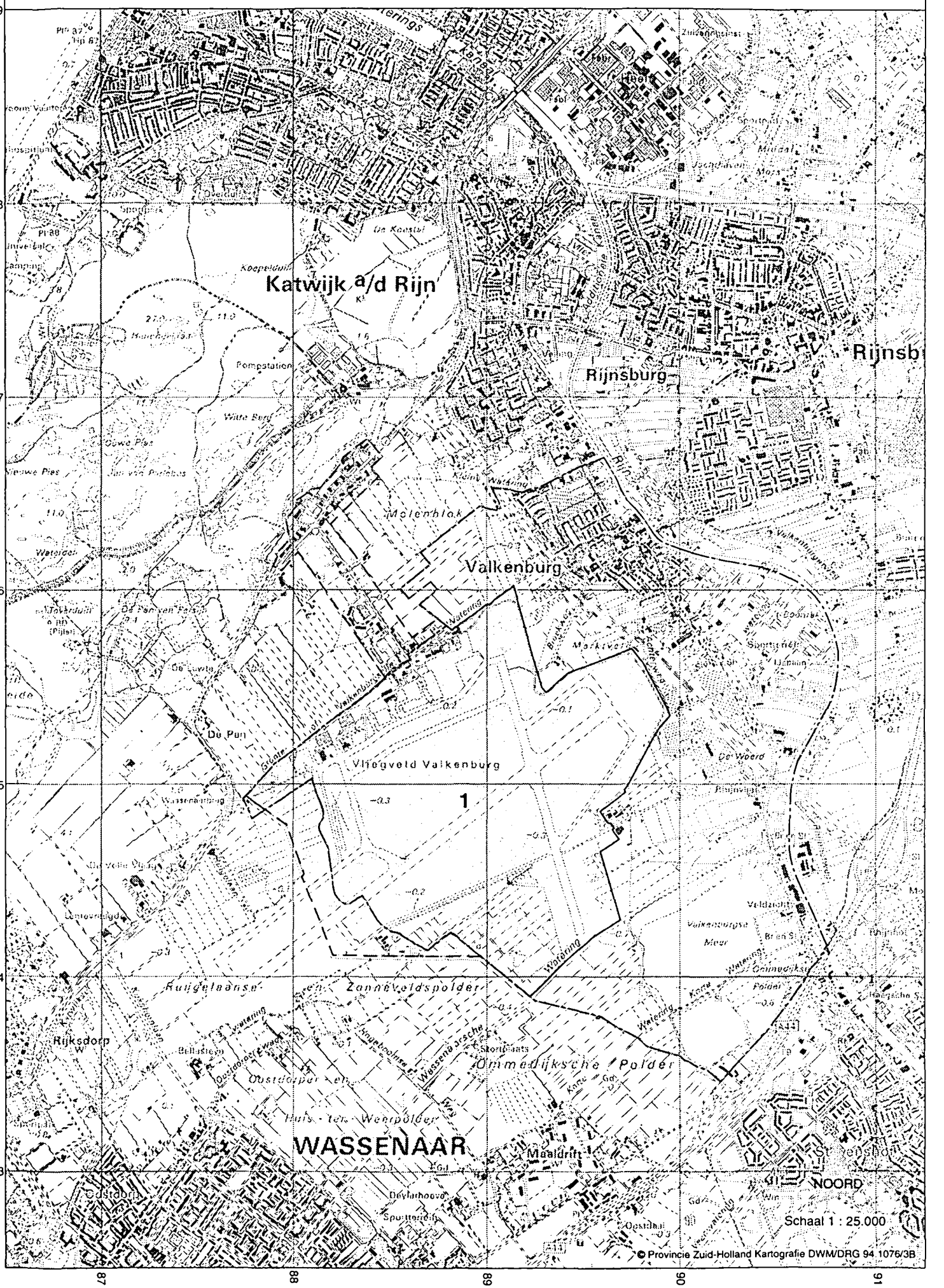
VALKENBURG
Gebieden met bijzondere waarden